

Ключевые слова: кенотаф, Укравтодор, могила, пам'ятник, места гибели.

Abstract. This study analyzes the current state of legislation and problems installing monuments along roads in Ukraine and formulated proposals for their solution, including through amendments to existing legislation. In the study it was used in particular comparison methods, analysis, synthesis

Keywords: cenotaph, Ukravtodor tomb, monument, place of death.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Кухаренко С. Придорожні пам'ятники: сучасний феномен, або тяглість традицій / С. Кухаренко. // Народознавчі зошити. – 2010. – №3-4. – С.371-377.
2. Буккер И. Траурные венки на пыльных обочинах [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.pravda.ru/society/how/17-05-2013/1156585-memory-0/>.
3. Українська радянська енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://leksika.com.ua/13191014/ure/kenotaf>.
4. Автдорівці Чернігівщини просять не встановлювати ритуальні пам'ятники та не вішати вінки біля доріг [Електронний ресурс] // Наше слово. – 2015. – 21 липня. – Режим доступу до ресурсу: <http://nslovo.com/blog/na-dorohah-chernihivschyny-prosyat-ne-vstanovlyuvaty-rytualni-pamyatnyky-ta-ne-vishaty-vinky>.
5. С українських дорог уберут венки и памятники [Електронний ресурс] // Цензор. Нет. – 2009. – Режим доступу: http://censor.net.ua/news/97039/s_ukrainskih_dorog_uberut_venki_i_pamyatniki.
6. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV з подальшими змінами // Відомості Верховної Ради. – 2003. – № 40-44. – Ст. 356.
7. Про автомобільні дороги: Закон України від 07 жовтня 2005 року № 891-VI з подальшими змінами // Відомості Верховної Ради. – 2005. – № 51. – Ст. 2674.
8. Положення про Державне агентство автомобільних доріг України: затверджене Указом Президента від 13 квітня 2011 р. № 456/2011 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 29. – Ст. 1262.
9. Про затвердження типових правил розміщення зовнішньої реклами: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2003 р. № 2067 // Офіційний вісник України. – 2003. – № 52. – Т.1. – Ст. 2817.

УДК 9.902

ВІЙСЬКОВА СПРАВА У СКОТАРІВ СЕРЕДНЬОБРОНЗОВОГО ВІКУ ПІВНІЧНОГО ПРИЧОРНОМОР'Я: ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ

А.П. Дубяга, Р.О. Литвиненко

Анотація. Стаття є історіографічним нарисом досліджень, присвячених військовій справі скотарів середнього бронзового віку Північного Причорномор'я. Наводиться аналіз підходів до класифікації та інтерпретації предметів озброєння, акцентується увага на дискусійних питаннях дослідження військової справи катакомбної спільноти.

Ключові слова: Північне Причорномор'я, середній бронзовий вік, катакомбна культура, поховання, військова справа, зброя.

Для катакомбної культури притаманна поширеність військових поховань [8, с.38], які визначаються характерним супровідним реманентом (сагайдачні набори, ножі, сокири, булави, вістря списів і дротиків тощо). Взагалі на думку окремих дослідників, зокрема С.Ж. Пустовалова, катакомбна спільнота перебувала на військово-демократичному етапі розвитку [0, с.215]. Вже заради перевірки цієї тези видається актуальним дослідження військової справи доби середньої бронзи. Але попри безперечну важливість цієї проблеми, ґрунтовних, узагальнюючих праць з питань військової справи катакомбної людності немає, а переважна більшість публікацій з цієї проблеми не виходить за формат статей.

Т.Б. Попова в своїй монографії, присвяченій катакомбній культурі, обмежується констатацією наявності зброї в похованнях представників катакомбної культури. Подається інформація, що кам'яні поліровані сокири та різноманітні стріли трапляються часто; також наголошується, що

основні чоловічі поховання часто супроводжуються булавами [0, с.145, 159]. Проте цей висновок не відповідає дійсності, адже знахідки стріл та кам'яних сокир, не є частими, а знахідки булав у похованнях взагалі є поодинокими. Причиною таких висновків, може бути в недостатній тогочасній джерельній базі і, як наслідок, недостатньому рівні дослідженості поховань катакомбної культури.

Аналізуючи будь-які проблеми доби середньої бронзи Північного Причорномор'я неможна оминати праць С.Н. Братченка, які можна без перебільшення назвати фундаментальними та хрестоматійними. У своїй монографії за мотивами кандидатської дисертації автор, крім усього іншого, на основі вагомого фактичного матеріалу класифікує елементи озброєння, подає комплексний аналіз поховань, окреслює хронологічні рамки використання окремих типів озброєння [4, с.144]. Для нашої теми важливою є стаття С.Н. Братченка «Лук і стріли доби енеоліту – бронзи Півдня Східної Європи», присвячена обґрунтуванню існування складного луку у скотарів середньої бронзи Північного Причорномор'я. На основі аналізу поховань з імовірними рештками луку, автор доходить висновку про можливість інтерпретації знахідок луку та стріл в якості маркерів високого соціального статусу небіжчика [3, с.72-80]. Виділимо ще одну значущу працю С.Н. Братченка – монографічну публікацію матеріалів Левенцівської фортеці. В ній запропоновано класифікацію наконечників стріл доби бронзи. Найціннішим в запропонованій класифікації, на нашу думку, є те, що вона дозволяє ідентифікувати окремі знахідки в хронологічному, просторовому та культурному аспектах [2, с.264-277]. Це стало можливим після детального аналізу знахідок, внаслідок якого автором було встановлено, що разом зі загальними формами, які майже не змінювались у часі та культурному просторі, вироби мають особливості в деталях, які дозволяють виокремити типи й варіанти, характерні як для окремих періодів, так і культур [2, с.271].

Окреме місце посідає ґрунтовна монографія В.І. Клочка, присвячена генезі та еволюції військової справи на теренах України, яка дає характеристику й різним видам озброєння «катакомбників». Автор реконструює комплекси озброєння донецького [6, с. 76] та інгульського [6, с.80] типів катакомбної культури. Важливим плюсом цієї праці є той факт, що в ній наводяться приклади поховань з ознаками насильницької смерті. Виходячи з того, що фіксуються поранення стрілами іншого типу катакомбної культури, можна зробити висновок, що між ними були збройні конфлікти [6, с.71, 77]. Заслужують на увагу спроби соціальної інтерпретації знахідок зброї. Суттєвим недоліком праці є ігнорування автором картографічного методу досліджень, який би дозволив локалізувати «нестабільні» регіони, а також виявити інші важливі тенденції.

Наголосимо на статті В.І. Клочка і С.Ж. Пустовалова, яка безпосередньо присвячена аналізу знахідок предметів озброєння катакомбної спільноти. Автори виходять з того, що озброєння катакомбної культури відбивало гетерогенний характер самого археологічного утворення, можливо саме тому аналіз знахідок проводиться за окремими варіантами. Проте привертає увагу той факт, що автори при реконструкції військової організації беззаперечно розглядають катакомбну спільноту як монолітне соціальне утворення, без поділу на локальні варіанти, зокрема на донецький та інгульський. Вони наголошують, що війська були сформовані за етнічним принципом, де найвищі посади та «престижні категорії воїнів» належали представникам інгульського етносу, а всі решта – донецького [7, с.139]. Це твердження, що не має під собою належної аргументації, взагалі перебуває поза межами наукової критики. Водночас наявність поховань з пораненнями натякає на військові конфлікти між цими угрупованнями катакомбної спільноти. Відтак сама постановка питання про існування спільного війська є алогічною. Автори також претендують на етнокультурну характеристику зброї та спроби соціальної реконструкції катакомбного суспільства. На нашу думку, соціальні реконструкції, подані в статті на основі поховального реманенту, та аналогії щодо «кастового» розмежування всередині катакомбного соціуму, є недостатньо обґрунтованими. Ця стаття може бути корисною з огляду на залучення доволі широкої джерельної бази поховань зі зброєю. Також, автори наводять морфологічну класифікацію сокир [7, с.122], щоправда дещо спрощену.

Слід звернути увагу, що військова справа не є замкненою сферою діяльності, а навпаки має комплексний характер. Треба підкреслити наявність майстрів, які є невід'ємною частиною, яка супроводжує військову справу. Це – майстри стрілороби, ковалі-ливарники тощо. Дослідженням цієї сфери військової справи присвячено чимало спеціальних досліджень. Розробкою цієї проблеми плідно займається С.М. Санжаров. В одній зі своїх монографій автор доводить, що зброярі відокремлювались від загальної спільноти саме за професійною ознакою [0, с.23]. Оскільки на меті нашого дослідження стоїть вивчення стану розробки саме військової справи, наразі не будемо заглиблюватись у дослідження поховань майстрів. Значна кількість публікацій є цікавою в нашому огляді лише через введення в науковий обіг знахідок і комплексів, зокрема поховальних, що характеризують зброю, подібно статті Б.І. Піоро [0, с.64-67].

Необхідно акцентувати увагу на деяких дискусійних питаннях, які виникли в ході розв'язання питань військової справи. Це питання використання катакомбною людністю бойових колісниць та проблема використання булав у якості зброї.

Щодо використання катакомбною людністю бойових колісниць, то в сучасній науковій історіографії виникли два полярних підходи. Перший відстоює думку про існування та використання катакомбниками бойових колісниць, другий спростовує це твердження.

С.Н. Ляшко в своєму дослідженні, надає доволі вдалу класифікацію колісного транспорту доби бронзи, який за своїм призначенням розподіляє на: вантажні, поховальні, які виготовлено спеціально для участі у поховальному ритуалі, та бойові колісници. На думку дослідниці, виходячи з семіотичного статусу, візки, колеса, їх участь у поховальному ритуалі пов'язано з культовою функцією [9, с.44].

Ряд досліджень проблеми колісного транспорту присвячено С.Ж. Пустоваловим та М.М. Чередниченком [0, 0, 0]. На основі знахідок фрагментів візків, автори здійснюють реконструкцію колісних транспортних засобів. На основі технічних характеристик автори доводять, що знайдені візки є бойовими колісницями, а знахідки колісниць є ознакою високого соціального статусу похованих.

Кардинально іншої версії щодо існування бойових колісниць в катакомбній культурі дотримуються переважна більшість дослідників проблем доби бронзи, піддаючи критиці доводи С.Ж. Пустовалова. Консолідований погляд цієї позиції можна знайти у працях О.В. Ізбіцер, яка вказує на недоречність та недостатню обґрунтованість існування бойових колісниць [5, с.191-192].

Н.В. Бабкова, розглядаючи питання значення та використання булав у дослов'янський період, тлумачить булаву винятково як владний атрибут. Вона доводить, що навіть у випадках, коли булава трапляється у похованні дитини, то це свідчить про смерть/загибель сина голови певної громади, який мав успадкувати владу від батька. Авторка доходить висновку про символічність військової влади, яка ототожнювалась та підкреслювалась булавою [1, с.5]. Аналізуючи військові поховання, Д.П. Кравець відносить булави безпосередньо до озброєння. Його твердження базується на тому, що знахідки булав тяжіють до військових наборів. Їх масовість (переважно на сході катакомбного культурного ареалу) та відмінність їх утилітарної конструкції від конструкцій церемоніальних булав переддинастійних та раньодинастійних періодів Давнього Єгипту зближує катакомбні булави з озброєнням [8, с.39].

Звичайно, в рамках статті неможливо зробити вичерпний історіографічний аналіз військової справи носіїв катакомбних культурних традицій. В цьому дослідженні проаналізовано основні публікації з цієї проблеми, тому можна вважати що дослідження має оглядовий характер. Проте на його основі можна дійти висновку, що на сьогодні спеціальні дослідження військової справи катакомбної культури відсутні. На часі – робота по їх написанню.

Аннотація. Стаття являється історіографічним очерком досліджень, посвячених воєнному делу скотоводов середнього бронзового века северного Причерноморья. Приводится анализ подходов к классификации и

интерпретации предметов вооружения, акцентируется внимание на дискуссионных вопросах исследования военного дела катакомбной общности.

Ключевые слова: Северное Причерноморье, средний бронзовый век, катакомбная культура, захоронения, военное дело, оружие.

Abstract. The article is a historiographical essay of studies on military Affairs of the middle bronze age pastoralists of the Northern black sea. The analysis of approaches to classification and interpretation of armaments, the focus is on debating the issues of the study of military Affairs of the catacomb community.

Keywords: Northern Black Sea region, Middle Bronze Age, Catacomb culture, burials, military affairs, weapons.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бабкова, Н.В. Булава та пернач у дослов'янський період історії України [Текст] / Н. В. Бабкова // Вісник ХДАК. – 2009. - №27. – С.4-11.
2. Братченко, С.Н. Левенцовская крепость. Памятник культуры бронзового века [Текст] / С.Н. Братченко // Матеріали та дослідження з археології Східної України: Збірник наукових праць. – Луганськ: СЧУ ім. В. Даля, 2006. – С.32-305.
3. Братченко, С.Н. Лук і стріли доби енеоліту-бронзи Півдня Східної Європи [Текст] / С.Н. Братченко // Археологія. - №4 – 1989. – С.70-82.
4. Братченко, С.Н. Нижнее Подонье в эпоху бронзы (Периодизация и хронология памятников). Монография [Текст] / С.Н. Братченко. – К.: Наукова думка. – 252 с.
5. Избицер, Е.В. Колесница с тормозом, или реконструкции без тормозов [Текст] / Е.В. Избицер // Stratum plus. - №2. – 2010. – С.187-194.
6. Ключко, В.І. Озброєння та військова справа давнього населення України (5000-900 рр. до Р.Х.) [Текст] / В.І. Ключко – К.; АртЕк, 1996. – 337 с.
7. Ключко, В.І., Пустовалов, С.Ж. До реконструкції озброєння та військової справи катакомбного суспільства північного Причорномор'я [Текст] / В.І. Ключко, С.Ж. Пустовалов // Праці центру пам'яткознавства. Випуск 1. – К, 1992. – С.118-141.
8. Кравец, Д.П. К вопросу о раннекатакомбных воинских погребениях Донбасса [Текст] / Д.П. Кравец // Проблемы изучения катакомбной культурно-исторической общности: Тезисы докладов Всесоюзного семинара. – Запорожье, 1990. – С 37 – 41.
9. Ляшко, С.Н. Колесный транспорт Северного Причерноморья в III – первой половине II тыс. до н.э. [Текст] / С.Н. Ляшко // Проблемы изучения катакомбной культурно-исторической общности: Тезисы докладов Всесоюзного семинара. – Запорожье, 1990. – С.43-44.
10. Піоро, В.І. Поховання катакомбної культури з виробничим інвентарем на Луганщині [Текст] / В.І. Піоро // Vita Antiqua, 1999. – С.62-68.
11. Попова, Т.Б. Племена катакомбной культуры: Труды государственного исторического музея [Текст] / Т.Б. Попова. – М.: Госкультпросветиздат, 1955. – 177 с.
12. Пустовалов С.Ж. Ямно-катакомбные транспортные средства и критерии выделения боевых колесниц эпохи бронзы [Текст] / С.Ж. Пустовалов // Происхождение и развитие колесничества: Сборник научных статей. – Луганск: Глобус, 2008– С.99-111.
13. Пустовалов, С.Ж. Курган «Тягунова Могила» и проблемы колесного транспорта ямно-катакомбной эпохи в Восточной Европе [Текст] / С.Ж. Пустовалов // Stratum plus. – 2000. - №2. – С.296-321.
14. Пустовалов, С.Ж. Сословно-кастовая система как модель для реконструкции древних обществ [Текст] / С.Ж. Пустовалов // Проблемы скифо-сарматской археологии Северного Причерноморья. – Запорожье: ЗГУ, 1999. – С.215-218.
15. Романовская М.А. Находки повозок эпохи бронзы в Ставрополе [Текст] / М.А. Романовская // КСИА. – 1982. – Вып. 169. – С.102-108.
16. Санжаров, С.Н. Стрелочные наборы инструментов и сырья из катакомбных погребений Украины: Монография [Текст] / С.Н. Санжаров. – Луганск: ВНУ им. В. Даля, 2008. – 88 с.
17. Чередниченко Н.Н., Пустовалов С.Ж. К вопросу о боевых колесницах и колесничих в обществе катакомбной культуры [Текст] / Н.Н. Чередниченко, С.Ж. Пустовалов // Проблемы охраны и исследования памятников археологии в Донбассе: тезисы докладов научно-практического семинара. – Донецк, 1989. – С.104-105.